

PРАВNA ORODJA PREMAGOVANJA DOHODKOVNE NEENAKOSTI: OD DRUŽBENE ODGOVORNOSTI DO DRUŽBENE PRAVIČNOSTI

RADO BOHINC

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, Slovenija
rado.bohinc@fdv.uni-lj.si

Sinopsis Izhodišče za razpravo v tem prispevku je: vzrok za povečujočo dohodkovno neenakost v svetu je, civilizacijski ravni 21. stoletja neprilagojen, globalno prevladujoči neoliberalni družbeno ekonomski sistem, ki pogloblja prepad med vse bogatejšimi in revnimi. V tem prispevku dokazujemo, da se s prilagoditvijo in z razvojem pravnih orodij s področij, kot so socialna ekonomija, ekonomska demokracija, korporativna družbena odgovornost, lahko pomembno vpliva na premagovanje dohodkovne neenakosti in s tem na vzroke socialne izključenosti in revščine, in sicer na način, da sistemska koncentracija bogastva pri nosilcih kapitala zagotavlja človekove pravice in dostojanstva vreden položaj pri nosilcih dela, posledično pa ne ustvarja revščine. Predstavljene so smernice za tovrstna pravna orodja, hkrati pa tudi argumentacija, da ta orodja ne vzpostavljajo razmer, kjer bi zaradi pretiranih posegov v lastninsko pravico lahko trpela učinkovitost varovanja upravičenj, ki izhajajo iz zasebne lastnine, kot temelja veljavnemu globalnemu družbeno ekonomskemu sistemu. Uveljavitev konsistentnih pravnih orodij, ki prilagajajo razmerja med delom in kapitalom bolj v prid dela, so pomemben prispevek k večji učinkovitosti uporabe človeških resursov na temelju pravičnejše porazdelitve ustvarjenega.

Ključne besede:

družbena,
dohodkovna
neenakost,
socialna
pravičnost,
družbena
odgovornost,
revščina,
ekonomska
demokracija,
socialna
ekonomija,
družbena
odgovornost

LEGAL TOOLS FOR OVERCOMING INCOME INEQUALITY: FROM SOCIAL RESPONSIBILITY TO SOCIAL JUSTICE

RADO BOHINC

University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences, Ljubljana, Slovenia
rado.bohinc@fdv.uni-lj.si

Abstract The reason for the increasing income inequality in the world is the globally dominant neoliberal socio-economic system which is unadapted to the 21st century's civilization level, deepening the gap between the increasingly rich and poor. This article shows that adapting and developing legal tools from fields, such as social economy, economic democracy and corporate social responsibility, can have a significant impact on overcoming income inequality and thus on reasons for social exclusion and poverty; in a way that the systemic concentration of wealth with capital holders consequently does not create poverty but simultaneously guarantees human rights and a position worthy of dignity on the side of the workers. Presented are the guidelines for such legal tools and the argumentation that these tools do not create a situation where the disproportionate impairing of the property right could have a negative impact on the effectiveness of protecting entitlements arising from private property as the basis of the applicable global socio-economic system. Enforcing consistent legal tools that are adapting the relations between work and capital, more in favour of the work, are an important contribution to greater efficiency of the use of human resources based on a fairer distribution of the created.

Keywords:

social,
income inequality,
social justice,
social
responsibility,
poverty,
economic
democracy,
social economy,
social
responsibility

1 Uvod

Zmanjševanje dohodkovne neenakosti (razlike v prejetih dohodkih med različnimi dohodkovnimi skupinami) in z njo povezane družbene neenakosti, socialne izključenosti in revščine, je že dlje časa na dnevnem redu mednarodnih in EU institucij. Tako je, npr. cilj 1 Agende trajnostnega razvoja ZN 2030¹ odprava revščine², cilj 10 zmanjšanje neenakosti znotraj in med državami, cilj 8 pa vključujoča gospodarska rast, polna in produktivna zaposlenost ter dostojno delo za vse. Evropski Steber socialnih pravic (European Pillar of Social Rights, April 2017)³ izrecno naslavja dohodkovno neenakost. Tretje načelo Stebra določa pravico do enakih možnosti za vse. Boj proti dohodkovni neenakosti vključuje tudi orodja in politike za premagovanje socialne izključenosti, ki je širši pojav od revščine; obsega tudi ljudi, ki so resno materialno prikrajšani ali živijo v gospodinjstvih z zelo nizko delovno intenzivnostjo.

Rezultati so šibki. Dohodkovna neenakost se ne zmanjšuje, temveč se povečuje, kar povečuje družbeno neenakost, revščino in socialno izključenost. Dohodkovne neenakosti med državami in med ljudmi se povečujejo progresivno, s stopnjo tehnološkega (civilizacijskega) razvoja, kar ustvarja vse večjo socialno in s tem politično nestabilnost globalne družbe. Izvor dohodkovne neenakosti je vgrajen v družbeno ekonomski sistem, posledice pa se premagujejo izključno v okviru sistemov socialnega varstva.

V Sloveniji (kot drugod po svetu) sistem socialnega varstva (programi, pravice in druge oblike pomoči), bolj ali manj uspešno preprečuje nastajanje socialnih stisk in težav, ne ukvarja pa se z njihovimi vzroki (dohodkovna neenakost, revščina in

¹Na vrhu OZN o trajnostnem razvoju je bila 25. septembra 2015 soglasno sprejeta Agenda 2030 za trajnostni razvoj, ki predstavlja zgodovinski dogovor mednarodne skupnosti za odpravo revščine, zmanjševanje neenakosti, zagotovitev napredka ter zaščite okolja za sedanje in bodoče generacije.

<https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>

²V ospredju je tudi naslednji cilj trajnostnega razvoja: Ljudje: Odpraviti vse oblike in razsežnosti revščine in lakote ter zagotoviti, da bodo vsi ljudje lahko dostojno, enakopravno in v zdravem okolju izkoriščali svoje danosti.

³Evropski steber socialnih pravic https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_sl, The European Pillar of Social Rights Action Plan https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-action-plan_en

socialna izključenost)⁴. Socialno varstvena dejavnost ima omejen domet; obsega preprečevanje in reševanje socialne problematike posameznikov, družin in skupin prebivalstva (1. člen ZSV)⁵, v ničemer pa ne posega v vzroke revščine in socialne izključenosti. Čeprav Strategija⁶ ambiciozno določa, da so država in lokalne skupnosti, v okviru politik socialnega varstva, dolžne zagotavljati pogoje, v katerih posamezniki lahko ustvarjalno sodelujejo in uresničujejo svoje razvojne možnosti ter s svojo dejavnostjo dosegajo raven kakovosti življenja, ki je primerljiva z ravniyo kakovosti življenja drugih prebivalcev RS in ustreza merilom človeškega dostojanstva.

Socialno varstvena dejavnost lahko blaži posledice revščine in socialne izključenosti, vendar ju dolgoročno ne zmanjšuje, še manj pa odpravlja. Potrebni so sistemski ukrepi in politike na področjih, ki zagotavljajo pogoje in priložnosti ljudem, da z dostojnim delom, ustvarjalnostjo in podjetništvom, premagujejo vzroke socialne izključenosti, šibke delovne intenzivnosti in revščine. To pa so področja socialne ekonomije, ekonomske demokracije in korporativne družbene odgovornosti, kjer z ustreznimi pravnimi orodji lahko dosežemo pomembne premike pri obvladovanju dohodkovne neenakosti.

2 Opredelitev in analiza dohodkovne neenakosti in revščine

2.1 Splošno o družbeni neenakosti in revščini

Na splošno velja, da **dohodkovna neenakosti spodbujajo** vlaganje v človeški kapital, spodbujajo mobilnost in inovacije⁷. Vendar, ko postane prevelika, to povzroča

⁴ SURS: V Sloveniji je bil tveganju socialne izključenosti v letu 2019 izpostavljen vsak sedmi prebivalec. Vsem trem oblikam socialne izključenosti (tj. tveganju revščine, resni materialni prikrajšanosti in zelo nizki delovni intenzivnosti) je bilo v letu 2019 izpostavljenih približno 10.000 oseb.

<https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/9146#:~:text=Rev%C5%A1%C4%8Dina%20v%20EU%20Po%20z%20adnjih%20razpolo%C5%BEljivih%20podatkih%2C%20ki,dr%C5%BEave%20z%20najni%C5%BEjo%20stopnjo%20tveganja%20rev%C5%A1%C4%8Dine%20v%20EU>

⁵ Zakon o socialnem varstvu (Uradni list RS, št. 3/07 – uradno prečiščeno besedilo, 23/07 – popr., 41/07 – popr., 61/10 – ZSVarPre, 62/10 – ZUPJS, 57/12, 39/16, 52/16 – ZPPreb-1, 15/17 – DZ, 29/17, 54/17, 21/18 – ZNOrg, 31/18 – ZOA-A, 28/19, 189/20 – ZFRO in 196/21 – ZDOsk)

⁶ PREDLOG RESOLUCIJE O NACIONALNEM PROGRAMU SOCIALNEGA VARSTVA ZA OBDOBJE 2021-2030

https://e-uprava.gov.si/drzava-in-druzba/e-demokracija/predlogi-predpisov/predlog-predpisa.html?id=13038&fbclid=IwAR2tMQhrrar6dTJjk976YbUSsEc87dFzqHPsz_swwMMOfq00kWBACoZahU

⁷ Tematski informativni pregled v okviru evropskega semestra, obravnavanje neenakosti

https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_addressing-inequalities_sl.pdf

družbeno neenakost in lahko ogrozi družbeno povezanost in demokratični ustroj družbe. To še posebej velja, če družbeno neenakost spremlja še povečana revščina in socialna izključenost.

Ko posameznikom, ki so na dnu razdelitvene ali premoženjske lestvice primanjkuje sredstev za vlaganje v svoje spretnosti in izobraževanje, ne zmorejo doseči svojih polnih zmogljivosti, kar je škodljivo za splošni družbeni napredek in rast. Poleg tega prerazporeditev dohodka, ki povzroča revščino, lahko ohromi povpraševanje v gospodarstvu, kar dodatno škodljivo vpliva na gospodarski in s tem družbeni razvoj. Te vrste neenakost spodkopava družbeno pravičnost. Če so viri dohodkov preveč neenakomerno razporejeni, lahko to ogrozi družbeno povezanost in demokracijo. Skokoviti tehnološki razvoj in učinki globalizacije povečujejo dohodkovno neenakost tudi v bogatih državah.

Kriza dohodkovne neenakosti v svetu se vse bolj zaostruje, saj se koristi gospodarske rasti osredotočajo na manjšino ljudi. To neposredno vpliva na raven demokracije, saj je družbena moč, tako kot bogastvo, osredotočena v rokah peščice ljudi, ki obvladujejo niti oblasti v državah in vodijo svet.

Vse več je dokazov, da trenutne ravni skrajne dohodkovne neenakosti daleč presegajo tisto, kar je mogoče upravičiti s talentom, trdom in tveganjem. Namesto tega je dohodkovna neenakost pogosteje produkt dediščine, monopola ali korupcije. Nenadzorovani pohlep podjetij po čim večjem dobičku pospešuje dohodkovno neenakost in s tem vse večjo družbeno negotovost.

2.2 Globalni podatki o dohodkovni neenakosti

Pričakovanja, da bo dekolonizacija in industrializacija tretjega sveta postopno zmanjševala dohodkovne razlike med državami in ljudmi, so se izjalovila. V svetu se sicer zmanjšujejo razlike v stopnji industrializacije (konvergenca zaradi globalizacije), ne zmanjšuje, temveč povečuje pa se dohodkovna neenakost. To vpliva na enakost možnosti (družbena neenakost) na področjih, kot so izobraževanje, dostop do sodobnih tehnologij, zdravstva, kulture, možnosti zaposlitve (blagostanje), ki se prav tako se stalno povečuje.

Znano je, da ima 1 % najbogatejših več bogastva kot celotno preostalo človeštvo, in da gospodarstvo služi interesom 1 % ljudi in ne v korist vseh. Po podatkih Oxfam⁸ prvi 1 % najbogatejših posameznikov na svetu, že od leta 1980, dosega dvakrat večjo rast kot spodnjih 50 %. 82 % vse rasti svetovnega bogastva v zadnjem letu je šlo v vrh 1 %, medtem ko se premoženje spodnje polovice človeštva sploh ni povečalo.

Večino koristi od gospodarskega napredka in tudi od pandemije ima globalna elita. Po podatkih Oxfam⁹, za l. 2021, je deset najbogatejših ljudi na svetu več kot podvojilo svoje bogastvo, s 700 milijard dolarjev na 1,5 trilijona dolarjev (s hitrostjo 15.000 dolarjev na sekundo ali 1,3 milijarde dolarjev na dan) v prvih dveh letih pandemije, zaradi česar so dohodki 99 % človeštva padli in več kot 160 milijonov ljudi je prisiljenih v revščino. Po podatkih Oxfam¹⁰ je bilo leta 2020 po vsem svetu 2043 milijarderjev. Devet od desetih je moških. V 12. mesecih se je bogastvo te elitne skupine povečalo za 762 milijard dolarjev. V obdobju med letoma 2006 in 2015 so se dohodki navadnih delavcev v povprečju povečevali le za 2 % na leto, medtem ko je premoženje milijarderjev raslo za skoraj 13 % na leto, to pomeni skoraj šestkrat hitreje.

Glede na poročilo Credit Suisse Global Wealth Report ima 1 % najbogatejših na svetu 43,4 % svetovnega bogastva. 42 ljudi ima enako premoženje kot najnižjih 3,7 milijarde ljudi, ta lanska številka pa je bila letos spremenjena na 61 ljudi, ki imajo v lasti enako kot spodnjih 50 %¹¹.

Najbogatejših 10 % v državah OECD ima v lasti polovico vseh gospodinjestev, medtem ko ima spodnjih 40 % v lasti vsega 3 %. Vrhnji 1 % ima v lasti 19 % vsega premoženja. V državah OECD je skoraj 40 milijonov nezaposlenih ljudi. Pričakuje se, da se bo nezaposlenost še povečevala in se zadrževala v najbolj prizadetih državah, tudi nad 20 %. Več kot 20 milijonov ljudi danes umira od lakote¹².

⁸Oxfam International, Inequality <https://www.oxfam.org/en/tags/inequality>

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

¹¹Credit Suisse Global Wealth Report 2021 <https://www.marketscreener.com/quote/stock/CREDIT-SUISSE-GROUP-AG-9364979/news/Credit-Suisse-Global-Wealth-Report-2021-35665816/>

¹²OECD (2022), Income inequality (indicator). doi: 10.1787/459aa7f1-en

Ponekod po svetu so te razlike še večje. Navaja se, da npr. v Nigeriji najbogatejši človek v enem letu zasluži dovolj obresti na svoje bogastvo, da lahko 2 milijona ljudi dvigne iz skrajne revščine. Kljub skoraj desetletju močne gospodarske rasti v Nigeriji se je revščina v istem obdobju povečala. Trije najbogatejši ljudje v ZDA imajo enako bogastvo kot spodnja polovica prebivalstva ZDA (približno 160 milijonov ljudi).

Neenaka distribucija koristi gospodarske rasti dokazuje, da sedanji neoliberalni kapitalistični ekonomski model ne koristi vsem ljudem; vse več prihodkov gre kapitalu v obliki rent, medtem ko plače stagnirajo, revščina pa se povečuje. Profitne stopnje so višje kot stopnje povečanja plač ali drugače: prihodki kapitala se povečujejo hitreje oz. bolj kot prihodki iz dela.

2.3 Podatki o dohodkovni neenakost v EU

Dohodkovna neenakost se v EU povečuje v večini držav članic, kar ogroža tako trajnostno rast kot tudi socialno kohezijo; BDP raste hitreje od dohodkov, ki jih prejemajo gospodinjstva. Strategija Evropa 2020¹³ se je sicer osredotočala na zmanjševanje tveganja revščine, povezane z neenakostjo, vendar večjih uspehov ni niti pri odpravljanju revščine niti pri zmanjševanju neenakosti.

Obseg pojava dohodkovne neenakosti se lahko meri z več kazalniki. Najpogosteje uporabljena sta Ginijev količnik in razmerje kvintilnih razredov. Nižja ko je njuna vrednost, manjše so razlike v porazdelitvi dohodka v družbi oz. enakomernejše je dohodek porazdeljen med osebami v gospodinjstvih. Povedano drugače, Ginijev koeficient meri obseg, v katerem se porazdelitev dohodka razlikuje med popolnoma enako porazdelitvijo (kjer ima vsak član prebivalstva popolnoma enak dohodek) in popolno neenakostjo (kjer ena oseba prejme ves dohodek). Na drugi strani, razmerje kvintilnih razredov S80/S20 temelji na primerjavi dohodka, ki ga prejme najvišji kvintil, in dohodka, ki ga prejme najnižji kvintil prebivalstva.

Razlike v dohodkih so velike tudi med državami EU in znotraj njih. 20 % najvišjih zaslužkarjev v državah članicah EU je leta 2019 v povprečju prejelo **skoraj dve petini celotnega razpoložljivega dohodka**; natančneje, 38,2 % razpoložljivega

¹³ Strategija Evropa 2020. Pridobljeno na https://www.stopbirokraciji.gov.si/fileadmin/user_upload/mju/Boljsi_predpisi/Publikacije/STRATEGIJA_EU_ROPA_2020_brez_ZUP_Q.pdf

dohodka v državah članicah EU bi lahko pripisali 20 % ljudem. V državah, ki so v spodnjih 20 % razdelitve dohodka so ljudje prejeli le 7,9 % delež razpoložljivega dohodka.

V večini držav članic EU je bil delež najvišjih 20 % prejemnikov v letu 2019 vsaj 35,0 % (npr. v Bolgariji, Litvi, Latviji, Romuniji, Portugalski in Cipru). Podobno je bilo tudi v Turčiji in Srbiji¹⁴. Pod to ravno pa je bil le v Belgiji (34,5 %), Češki (34,4 %), Sloveniji (34,0 %) in Slovaški (32,3 %). Podobno je bilo tudi na Islandiji (34,0 % - podatki za leto 2018) in na Norveškem (34,8 %) ¹⁵.

Na podlagi Ginijevega koeficienta so bile leta 2019 najvišje stopnje neenakosti razpoložljivega dohodka v EU v Bolgariji (40,8 %), Litvi (35,4 %), Latviji (35,2 %) in Romuniji (34,8 %). Najnižje stopnje dohodkovne neenakosti med državami članicami EU, so zabeležili Češka (22,8 %), Slovenija (23,9 %) in Slovaška (24,0 %). Med državami nečlanicami so razmeroma visoke koeficiente opazili v Srbiji (33,3 %), Črni gori (34,1 %) in Turčiji (41,7 %), na Kosovu (44,2 %), medtem ko so relativno nizke koeficiente opazili na Norveškem (25,4 %) in na Islandiji (23,2 %). (podatki za 2018) ¹⁶.

Neenakosti dohodkov znotraj držav lahko ponazorimo tudi z razmerjem deleža dohodkovnega kvintila S80/S20, ki se izračuna kot razmerje med deležem dohodka, ki ga prejme najvišji kvintil, in deležem dohodka, ki ga prejme najnižji kvintil. Visoke vrednosti tega razmerja kažejo, da obstajajo precejšnje razlike v porazdelitvi dohodka med višjimi in nižjimi dohodkovnimi skupinami.

Delež dohodkovnega kvintilnega deleža za EU je bil 5,0. To pomeni, da je bil v povprečju dohodek, ki ga je prejelo 20 % prebivalstva z najvišjimi dohodki, petkrat višji od dohodka, ki ga je prejelo 20 % prebivalstva z najnižjimi dohodki. Med državami članicami EU se je delež dohodkovnega kvintilnega deleža gibal od nizkih 3,3 na Slovaškem in Češkem ter tudi pod 4,0 v Sloveniji, Belgiji, na Finskem in

¹⁴Ibid. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Living_conditions_in_Europe_-_income_distribution_and_income_inequality#Key_findings

¹⁵Eurostat, Statistic Explained, Living conditions in Europe - income distribution and income inequality Data extracted in April 2021.

https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Living_conditions_in_Europe__income_distribution_and_income_inequality#Key_findings

¹⁶Ibid.

Nizozemskemu do vrednosti najmanj 6,0 v Italiji, Litvi, Latviji in Romuniji z najvišjo vrednostjo 8,1 v Bolgariji¹⁷.

Socialni transferji (igrajo pomembno vlogo pri zmanjševanju dohodkovnih neenakosti) so v letu 2019 zmanjšali dohodkovno neenakost med prebivalstvom EU. Ginijev koeficient za dohodek je bil pred socialnimi transferji (in pred izplačili pokojnin) 50,2 %, po upoštevanju teh transferjev pa se je zmanjšal na 30,2 %¹⁸.

Slovenija je med državami z najnižjo stopnjo dohodkovne enakosti. V letu 2019 je bila v Sloveniji vrednost Ginijevega količnika 23,9 %, vrednost razmerja kvartilnih razredov pa 3,4. To pomeni, da je imelo 20 % oseb z najvišjimi dohodki v Sloveniji 3,4-krat višje dohodke od 20 % oseb z najnižjimi dohodki¹⁹.

2.4 Podatki o stopnji in tveganja revščine

Eden od petih krovnih ciljev strategije je, do leta 2020 pri vsaj 20 milijonih ljudi, preprečiti tveganje revščine in socialne izključenosti ter tako v desetih letih zmanjšati revščino s 116,4 milijona, kolikor je bilo revnih leta 2008, na 96,4 milijona²⁰. Leta 2020 je bilo po podatkih Eurostat v Evropski uniji 96,5 milijona ljudi, ki jim grozi revščina ali socialna izključenost, kar predstavlja 21,9 odstotka prebivalstva²¹.

Stopnja tveganja revščine je odstotek oseb, ki živijo v gospodinjskih, kjer je ekvivalentni skupni razpoložljivi dohodek gospodinjstva pod pragom tveganja revščine. Prag tveganja revščine je opredeljen kot 60 % mediane ekvivalentnega razpoložljivega dohodka vseh gospodinjstev²².

Razlike med državami članicami glede praga revščine so velike. Leta 2019 je mediana ekvivalentnega razpoložljivega dohodka v povprečju znašala 17.422 na prebivalca v

¹⁷ Evropska statistika o dohodku in življenjskih pogojih v EU (EU-SILCA) [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_statistics_on_income_and_living_conditions_\(EU-SILCA\)_methodology_-_Europe_2020_target_on_poverty_and_social_exclusion](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_statistics_on_income_and_living_conditions_(EU-SILCA)_methodology_-_Europe_2020_target_on_poverty_and_social_exclusion)

¹⁸ Ibid.

¹⁹ SURS, Revščina v Sloveniji, <https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/9146>

²⁰ Tematski informativni pregled v okviru evropskega semestra, socialna vključenost

²¹ Leta 2020 je bilo v EU 75,3 milijona ljudi, ki jim grozi revščina: 27,6 milijona hudo materialno in socialno prikrajšanih, 27,1 milijona pa jih je živelo v gospodinjstvu z nizko delovno intenzivnostjo. <https://www.timeturk.com/en/1-in-5-people-in-eu-at-risk-of-poverty-social-exclusion/news-45924>

²² <https://www.stat.si/Pages/en/goals/goal-1.-end-poverty-in-all-its-forms-everywhere/1.2-people-at-risk-of-poverty-after-social-transfers>

EU. Razlika je od 7.338 v Romuniji do 28.943 v Luxemburgu, kar je skoraj štirikrat več²³. Odstotek ljudi, ki v evropski osemindvajseterici živijo pod pragom tveganja revščine, se je med letoma 2010 in 2013 dvignil z 0,2 odstotka na 16,7 %, v letu 2015 pa na 17,3%. V osmih državah članicah: Romuniji, Latviji, Litvi, Španiji, Bolgariji, Estoniji, Grčiji in na Hrvaškem kar petina ali več prebivalstva živi pod pragom tveganja revščine, podobno je tudi v Turčiji, Makedoniji in v Srbiji²⁴.

Stopnja tveganja revščine v Sloveniji (12,4 %) je nizka, če se primerjamo z državami v EU. V letu 2019 je bila stopnja tveganja revščine nižja od slovenske le v treh članicah EU-27. Po SURS 2020 sta bili stopnja tveganja revščine v Sloveniji (12,4 %) in stopnja tveganja socialne izključenosti (15,0 %) v 2020 v Sloveniji višji kot v 2019, prva za 0,4, druga za 0,6 odstotne točke. To pomeni, da je z dohodkom, nižjim od praga tveganja revščine, živelo približno 254.000 prebivalcev Slovenije, kar je približno 11.000 več kot v prejšnjem letu. Če v dohodek ne bi šteli socialnih transferjev (družinskih in socialnih prejemkov), bi bila stopnja tveganja revščine 22,4-odstotna. V letu 2020 smo v Sloveniji vendarle presegli cilj iz strategije Evropa 2020²⁵.

Kljub nizkim stopnjam dohodkovne neenakosti in revščine v Sloveniji, to ne pomeni, da je to razvojno nepomembno vprašanje; nasprotno, da se izognemo pritiskom na povečevanje neenakosti je pri načrtovanju politik, poleg socialnih politik, treba načrtovati spodbude za hitrejši razvoj socialne ekonomije, ekonomske demokracije in korporativne družbene odgovornosti.

3 Dejavniki dohodkovne neenakosti

3.1 Pravo in stvarnost o družbeni neenakosti

Vse večji je razkorak med normativnim in stvarnim, med političnimi in pravnimi deklaracijami ter resničnostjo, ali še bolj konkretno, med pravno zajamčenimi

²³https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Living_conditions_in_Europe_-_income_distribution_and_income_inequality

²⁴https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Living_conditions_in_Europe_-_income_distribution_and_income_inequality#Key_findings

²⁵ SURS, Kazalniki dohodka, revščine in socialne izključenosti, Slovenija, 2020
<https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/9624>

človekovimi pravicami različnih vrst in izvorov ter med kruto realnostjo množičnega kršenja človekovih pravic in nedelovanja pravne države²⁶.

V globalnem (čezmejnem, večnacionalnem) gospodarstvu pravni red ne dohaja intenzivne gospodarske prepletenosti med razvitim in manj razvitim delom sveta, ki temelji na interesih kapitala. Nižji standard varovanja človekovih pravic v državah z nizkim GDP/c ter prevladujoči interesi in močnejše pravno varstvo kapitala pred delom, povzročajo množične kršitve človekovih pravic s strani multinacionalk²⁷.

Pravna orodja, ki jih ima na voljo mednarodno poslovno pravo so mnogo močnejša od orodij, ki so na voljo varstvu človekovih pravic. Nezavezujoča priporočila mednarodnih organizacij (OZN, ILO, OECD), glede spoštovanja ekonomskih in socialnih pravic ter korporativne družbene odgovornosti, so prešibko pravno orodje v soočenju z vsestransko močnejšimi pravnimi orodji mednarodnega kapitala. Zato bi morale pravo v mednarodnem okviru, bolj kot doslej, razvijati in krepiti:

- splošna pravna načela (general principles of law) z vidika družbene odgovornosti²⁸ na globalni, nacionalni in korporativni ravni, s poudarkom na dejanski uporabi prava človekovih pravic (predvsem ekonomskih in socialnih), vladavine prava in demokracije²⁹;
- pravno varstvo lastninske pravice (property rights) v mejah sodobne doktrine človekovih pravic v poslovnih razmerjih (human rights in bussines)³⁰, z upoštevanjem načel družbene korporativne odgovornosti in socialne pravičnosti;

²⁶Nacionalni akcijski načrt Slovenije in zaveza za izvajanje smernic OZN za spoštovanje človekovih pravic v gospodarstvu, ki temelji na Smernicah OZN za spoštovanje človekovih pravic v gospodarstvu (Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations 'Protect, Respect and Remedy' Framework); OZN; 2011. Pridobljeno na

http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/foto/1312/SMERNICE_OZN_za_spostovanje_clovekovih_pravic_v_gospodarstvu.pdf: Največja tveganja za človekove pravice v gospodarskih procesih v RS:-diskriminacija, enakosti spolov, krepitvi vloge žensk, pa tudi pravicam otrok, invalidov, starejših, istospolno usmerjenih in drugih manjšin -različne oblike izkoriščanja zaposlenih s prekanim delom in trgovino z ljudmi -negativni vplivi na okolje.

²⁷ Primeri kršitve človekovih pravic, razvrdenotenja ljudi in okolja: Nestle, Pfizer, Chevron, Monsanto, British Petroleum, Volkswagen (Profit before People: 7 of the World's Most Irresponsible Companies, <http://ecochick.com/2009/05/3845/profits-before-people/>).

²⁸ Standard za družbeno odgovornost ISO 26000:2010 (SIST, 2012).

²⁹ The OECD Guidelines for Multinational Enterprises <http://mneguidelines.oecd.org/>.

³⁰ Smernice OZN za spoštovanje človekovih pravic v gospodarstvu (Guiding Principles on Business and Human Rights: OZN; 2011. http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/foto/1312/SMERNICE_OZN_za_spostovanje_clovekovi_h_pravic_v_gospodarstvu.pdf.

- pravno sistemske rešitve na mednarodni in na nacionalni ravni za učinkovitejše odpravljanje dohodkovne neenakosti (income inequalities) na različnih področjih (družbena odgovornost na globalni, nacionalni in korporativni ravni, socialna ekonomija in ekonomska demokracija).

3.2 **Korenine dohodkovne neenakosti**

Vse večja dohodkovna neenakost ima svoje globoke korenine v družbeni in gospodarski ureditvi sodobnega sveta in je posledica različnih dejavnikov, povezanih z nezaustavljivo slo po gospodarski rasti in dobičkih. Resnični vzrok ponavljajočih se gospodarskih stresov, ki se v zahodnem gospodarstvu pojavljajo z raznovrstnimi epicentri, je v temeljih družbene in ekonomske ureditve neoliberalizma. Ta ima v sebi nepremagljive klice gospodarskih in socialnih neravnovesij, ki zaradi spremljajočega poglobljanja dohodkovnih razlik, posledično, posega v temelje demokracije in ustvarja politične pretese.

Prevladujoči politični in ekonomski sistem, v katerem deluje človeštvo, sili v tekmo za povečevanje učinkovitosti in dobička, ki si ga medse razdelijo nosilci kapitala; razlika med bogastvom in revščino je vse večja in se še nezaustavljivo povečuje. To vse bolj širi in pogloblja napetosti med ljudmi, družbenimi skupinami, sloji, ki niso niti ideološke niti religiozne ali drugače kulturne narave, temveč gre za preživetje.

Ob neizmerno bogati peščici lastnikov večine svetovnega bogastva, je vse večji del človeštva na robu preživetja. Vse večja komunikacijska povezanost in vse višja kulturna raven ter ozaveščenost človeštva, kot posledica tega, v popolnosti globalno razgalja bedo množic in privilegije elite. Spopad za spremembo razmerij v družbi in sistem, ki takšno poglobljanje razlik poganja, je odprt in bo vse bolj grob in nepopustljiv. Socialna razklanost človeštva že posega v sfero človekovih pravic in dostojanstva najrevnejših ter splošno de-privilegiranih slojev.

3.3 Sistemski vzroki dohodkovne neenakosti

Gostiša (2017) navaja, da je delež finančnega kapitala v tržni vrednosti podjetja le še 15 %, intelektualni pa 85 %. Delež finančnega kapitala v dohodku pa se povečuje: leta 1975 je znašal med 15 in 25 %, v letih 2000 do 2010 je narasel od 25 do 35 %, kar je toliko, kot v obdobju klasičnega kapitalizma 19. stoletja (med 35-40 %). Delež kapitala v razdelitvi dobička se povečuje, delež dela pa zmanjšuje, oboje neodvisno od vrednosti njegovega vložka oz. prispevka k produktu. Zato se dohodki nosilcev kapitala vse bolj povečujejo, dohodki nosilcev dela (delavcev) pa se ne povečujejo oz. se, v razmerju do dohodkov kapitala, zmanjšujejo. Poenostavljena merjenja s povprečji, ki zanemarjajo posamezne prihodkovne skupine, ne kažejo resnične slike družbene blaginje, ki jo prinaša gospodarska rast. Podatek o povečanju obsega BDP (ali trgovine ali npr. investicij) ne kaže, kakšno korist imajo od tega različne prihodkovne skupine.

Približno tretjina premoženja milijarderjev izvira iz dedovanja. Dve tretjini bogastva milijarderjev sta produkt monopolov, davčnih oaz in korupcije. Monopoli povzročajo pretirane donose lastnikom in delničarjem, na račun preostalega gospodarstva, zaposlenih in potrošnikov. Monopolno moč dopolnjuje korupcija, sposobnost močnih zasebnih interesov, da manipulirajo z javno politiko, da bi utrdili obstoječe monopole in ustvarili nove.

Milijarderji, ki so obogateli na konkurenčnih trgih, to pogosto dosežejo tako, da do dna znižujejo plače, delavske pravice, pogoje dela in dajatve. Prekarno (začasno, negotovo) delo je v državah v razvoju pravilo, v bogatih državah pa je v porastu. Zaposleni za določen čas imajo nižje plače, manj pravic in manj dostopa do socialnega varstva. Na teh delovnih mestih so pogosteje ženske in mladi. Prekarnost ima svoje korenine v skrajnih zahtevah neoliberalnega kapitalizma po čim bolj fleksibilnem zaposlovanju delovne sile, po uveljavljanju najbolj grobo tekmovalnega delovanja trga dela, kjer delavec prevzema tveganja na trgu dela, kot je izguba zaposlitve, zmanjšanje mezd, itd. Bolj je ureditev trga dela liberalna, večja tveganja padejo na delavca in posledica je večja prekarnost dela.

3.4 Donosi na premoženje presegajo stopnjo rasti BDP

Legitimen in glede na sedanjo pravno ureditev globalnega družbeno ekonomskega sistema tudi pravno nesporen cilj nosilcev kapitala, v pogojih liberalnega in nezadostno reguliranega kapitalizma, je hitrejše povečevanje vrednosti premoženja od rasti povprečnih dohodkov (hitrejša rast dobičkov od plač); to povzroča, da donosi na premoženje presegajo stopnjo rasti BDP, kar v neskončnost povečuje dohodkovno neenakost človeštva. Še več, to privede do prevelikih koncentracij bogastva in do ekstremne neenakosti, kar ima negativne učinke na globalne trge in na sožitje.

Analitiki, kot sta Piketty (2013) in Milanović (2016), so predlagali nekatere instrumente za zmanjšanje dohodkovnih neenakosti. Te so osredotočene na raven podjetij ter na (nad)nacionalno raven. Prve razumemo predvsem kot predrazdeljevalne mehanizme Ellerman (2017), kamor sodijo delitev dobička delavcem, solastništvo, soodločanje, socialna ekonomija itd. Ti mehanizmi v Sloveniji, žal, ostajajo obrobni.

Drugi sklop instrumentov, predvsem distribucijski, je v rokah države: davčna, socialna, zdravstvena in izobraževalna politika, ureditev finančnih trgov (kripto valute, izpeljani instrumenti itd.)

Dohodkovne neenakosti dodatno povzročajo, na ta način izvane, nestabilnosti agregatnega povpraševanja, kar terja finančne nadomestke povpraševanju, da se ublažijo ciklične krize. Spodnjih 50 % prebivalstva v ZDA, ki nima neto premoženja, troši le na podlagi pospešenega zadolževanja, s katerim pa zgornji 1 % dodatno služi. Davčni sistem in sistem socialnih pravic lahko deloma omilita nastale neenakosti, nikakor pa jih ne moreta, niti nočeta preprečiti.

3.5 Dejavniki in premagovanje dohodkovne neenakosti v EU

Dejavniki dohodkovne neenakosti se med državami članicami razlikujejo. Brezposelnost je dejavnik neenakosti v večini držav EU. V nekaterih primerih (kot so Bolgarija, Ciper, Estonija, Litva in Latvija) šibek pre-razporeditveni učinek davkov in ugodnosti igra ključno vlogo. V drugih je visoka dohodkovna neenakost posledica brezposelnosti v kombinaciji z neenakomerno porazdelitvijo tržnih

dohodkov (Grčija, Španija in Portugalska). V Združenem kraljestvu in na Irskem so tudi tržni dohodki izjemno neenakomerno porazdeljeni. Povečuje se neenakost plač. Delež nadomestil za delo v BDP se je zmanjšal, ker so dobički rasli hitreje kot plače. Delež dohodka prvega 1 % se je močno povečal, drugi niso deležni sadov gospodarskega napredka.³¹

V EU je zastavljen cilj, da se število ljudi, ki jim grozita revščina ali socialna izključenost zmanjša za vsaj 15 milijonov. Leta 2019 sta revščina ali socialna izključenost v EU ogrozili približno 91 milijonov oseb (od tega je bilo 17,9 milijona otrok, v starosti od 0 do 17 let)³².

Evropski Steber socialnih pravic (European Pillar of Social Rights, April 2017) izrecno naslavlja dohodkovno neenakost. Tretje načelo Stebra določa pravico do enakih možnosti za vse; od 14. kazalnikov se eden neposredno nanaša na dohodkovno neenakost. Vsebuje definicije, merilne kazalnike in pregled trenutnih izzivov v EU, dejavnike neenakosti, ter orodja in politike držav članic za zmanjšanje neenakosti, in sicer: aktivne politike trga dela; ustreznost in vzdržnost pokojnin; zdravje in zdravstveni sistemi; usposobljenosti za trg dela; revščina in socialna vključenost; davčni sistem in davčna uprava; sistemi določanja plač.

Visokokakovostne socialne storitve so ključno orodje v boju proti naraščajoči družbeni neenakosti (enakost možnosti), tako npr.: kakovostno in dostopno varstvo otrok, socialna stanovanja, vsem dostopno izobraževanje, skrb za zdravje, dolgotrajna oskrba.

Med dejavniki premagovanja neenakosti v EU ni pred-razdelitvenih posegov, kot je finančna participacija in druge oblike ekonomske demokracije, niti ne korporacijskih oblik, kot so zadruga, socialna podjetja, družbeno koristna podjetja, itd. Tudi sicer je politika EU za premagovanje dohodkovne in družbene neenakost razmeroma šibka in neučinkovita in se, večinoma, nanaša na posledice (revščina izključenost), ne pa na odpravljanje vzrokov dohodkovne neenakosti.

³¹Akcijški načrt evropskega stebra socialnih pravic https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-action-plan_sl

³² Ibid.

4 Regulatorni izzivi državi kot pravodajalcu

4.1 Človeško delo ima vse večjo vrednost

Človeško delo ima vse večjo vrednost in vse več prispeva k ustvarjanju dodane vrednosti, v razmerju do vrednosti preostalih produkcijskih tvorcev; vse bolj je kvalificirano, zanj je potrebna vse večja stopnja znanja in usposobljenosti ter specializacije.

Prilagoditev družbeno-ekonomskega sistema spoznanju, da je človeško delo samostojni produkcijski tvorec ter vključevanje dela, kot samostojnega pravnega temelja upravljanja in prilaščanja presežka dodane vrednosti, je družbena odgovornost države, kot regulatorja. Zato mora država v tej funkciji dopolniti korporacijsko zakonodajo (uveljavitev deležniške korporacije ter delavsko kapitalске in delavske korporacije) ter zakonodajo s področja korporativne družbene odgovornosti in ekonomske demokracije ter socialne ekonomije.

Prelomen je način, kako vzpostaviti novo ravnovesje v distribuciji ustvarjenega dohodka med kapitalom in delom. Teoretični ali matematični modeli, ki se ukvarjajo s tem vprašanjem, doslej niso dali odgovora, kako pravilno (pravično) ovrednotiti prispevek dela k ustvarjeni vrednosti in, na tej podlagi, plačilo za vloženo delo in plačilo za vloženi kapital. Ker razmerja med kapitalom in delom ni možno izmeriti po načelu prispevka, niti ni prav, da se izmeri na trgu, ampak ga je potrebno določiti z družbeno normo, ki mora opredeliti osnove in merila (standarde) za ovrednotenje, ali pa preprosto določiti odstotek dobička, ki v primeru, da pride do delitve, pripada delu (zaposlenim).

To terja temeljitejšo in spodbudnejšo uzakonitev korporativnih pravil o udeležbi zaposlenih pri dobičku ter o upravljanju korporacij v smereh, ki vodijo k uravnoteženju dela in kapitala (tudi z upoštevanjem dejavnosti glede na kapitalsko oz. delovno intenzivnost) ter uzakonitev korporacijsko pravnih podlag deležniškega kapitalizma (profit sharing, delničarstvo zaposlenih) in družbene odgovornosti korporacij.

4.2 Razvojni model vključujoče gospodarske rasti (gospodarska rast v korist vseh)

Potrebno je preoblikovanje paradigme rasti, ki mora postati prožna, vključujoča in trajnostna. Govor je o povezanosti dveh ciljev gospodarske rasti: produktivnosti in vključenosti (productivity-inclusiveness nexus).

Svetovni gospodarski forum navaja, da neenaka distribucija koristi gospodarske rasti dokazuje, da kapitalistični ekonomski model ne daje koristi vsem ljudem; vse več prihodkov gre kapitalu v obliki rent, medtem ko plače stagnirajo, revščina pa se povečuje. Poenostavljanje pri merjenju gospodarskih uspehov, zgolj po kazalcu GDP/capita ni več verodostojno, vsaj za tiste prihodkovne skupine, ki živijo od plač, ki se ne gibljejo po kriteriju gospodarske rasti. Prihodki kapitala se povečujejo hitreje oz. bolj kot prihodki iz dela. Povečana gospodarska rast se torej usmerja pretežno v dobičke nosilcev kapitala in manj ali nič v prihodke od dela³³.

Razvojni model vključujoče gospodarske rasti (gospodarska rast v korist vseh) je *conditio sine qua non* za izgradnjo močnih temeljev države blaginje, torej zagotavljanja višjih delovnih, socialnih in kulturnih standardov življenja ljudi³⁴; model temelji na uravnoteženi rasti dobičkov z rastjo stroškov dela ter na poudarjenem predrazdelitvenem pristopu. Ta predpostavlja razvito ekonomsko demokracijo (strukturna in finančna participacija, profit sharing, delavsko delničarstvo) in socialno ekonomijo (socialno podjetništvo, zadružništvo) ter poudarjeno razvojno vlogo države.

Razvojni model vključujoče rasti predpostavlja in razvija družbeno odgovornost na državni, korporativni in lokalni ravni. Pri merjenju rezultatov presega zgolj statistične podatke rasti BDP in dodane vrednosti. Vzpostavlja se vez med produktivnostjo in vključujočo in trajnostno rastjo. Osredotoča se tudi na socialno pravičnost in

³³ Letno poročilo generalnega sekretarja OECD za l. 2015, Meeting of the OECD Council at ministerial level, Paris, 1-2 June 2016, The OECD launched its "New Approaches to Economic Challenges" (NAEC) initiative back in 2012 to reflect on the lessons from the financial crisis and to look into the shortcomings of analytical models, and to promote and adopt new policy tools and data.

³⁴ OECD je razvil okvir za politične ukrepe za vključujočo rast, za ohranjanje in pravičnejšo delitev dobičkov gospodarske rasti z vlaganjem v ljudi. Okvir OECD za politične ukrepe za vključujočo rast presega meritve BDP in statistične podatke dodane vrednosti in produktivnosti. Osredotoča se na pravičnost, ljudi in blaginjo ter poudarja porazdelitev priložnosti in rezultate za ustvarjanje trajnostne rasti.

blaginjo ter poudarja porazdelitev priložnosti in rezultatov pri ustvarjanju trajnostne rasti.

Premagovanje neenakosti je treba upoštevati že, ko se oblikujejo politike rasti, namesto da se je pozneje lotevajo izključno z davčno prerazporeditvijo. Zato je treba vzpostaviti mehanizme za spodbujanje socialne ekonomije vseh vrst (vključno z davčno zakonodajo), posebej različnih oblik socialnega podjetništva in zadrugištva. Z davčno podporo je potrebno spodbujati delavsko delničarstvo, po vzoru ameriških ESOP in evropskih ESPP.

4.3 Regulatorna odgovornost države

Država ima na voljo vrsto regulatornih možnosti za premagovanje družbene neenakosti in uveljavitev večje družbene pravičnosti.

Med temeljnimi pravnimi izzivi je raziskovalno vprašanje, kako preoblikovati pravne okvire in spodbude za hitrejši razvoj ekonomske demokracije, socialne ekonomije in družbene odgovornosti podjetij, s posodobitvijo tradicionalnih in ustvarjanjem novih korporacijskih struktur ter davčnih in finančnih programov, v prid udeležbe zaposlenih na dobičku in lastništvu zaposlenih, kar vse postopno prispeva k premagovanju dohodkovne neenakosti in vzpostavlja novo ravnovesje porazdelitve dohodka / lastništva med lastniki in delavci (Bohinc, 2016, 2017 in 2010).

Izziv državnemu regulatorju in pravodajalcu je t. i. predhodna razdelitev (pred-distribucija), to je vzpostavljanje sistemskih okvirov (korporacijsko pravnih) in spodbud (davčnih) za družbeno pravičnejšo razdelitev dobička med finančne investitorje (lastnike) in zaposlene na ravni organizacije (korporacij, zadrug, vzajemnih družb, socialnih podjetij itd.)

V oblikovanju gospodarskega sistema svobodne trgovine in svobode ustanavljanja podjetij (korporacijska zakonodaja), država lahko, poleg tradicionalnih kapitalskih korporacijskih oblik, vzpostavi tudi korporacijske oblike, ki temeljijo na delu. Družbena gibanja in podjetniki so že ustvarili vrsto konceptov za t. i. družbeno koristne korporacijske oblike, kjer ni v ospredju pridobivanje donosov za lastnika, temveč se predvsem varujejo koristi zaposlenih in koristi uporabnikov storitev oz.

splošne družbene koristi, kot so: raznovrstne zadrage, koristna podjetja (benefit corporations), socialna podjetja, podjetja pravične trgovine itd.

Žal so tovrstna podjetja v razmerju do kapitalskih korporacijskih oblik konkurenčno šibkejša, zato bi jim država z davčno podporo in s spodbudno sistemsko ureditvijo teh podjetij morala pomagati k dvigu konkurenčnosti. To bi prispevalo k večji družbeni pravičnosti s tem, da bi zmanjševalo dohodkovno neenakost in revščino, z večjimi prihodki zaposlenim in cenejšimi in dostopnejšimi storitvami za potrošnike.

Država bi morala oblikovati sistemski in davčni mehanizem za t. i. pred-distribucijo dohodka ustvarjenega v podjetjih z uzakonitvijo različnih oblik delavskega delničarstva in delavske udeležbe na dobičku (profit sharing) ter s krepitvijo socialne ekonomije in družbene odgovornosti podjetij. V korporacijah z lastništvom zaposlenih in udeležbo zaposlenih na dobičku, so namreč zaposleni bolj izenačeni z lastniki, saj so poleg plačila za delo plačani tudi za soustvarjanje dobička. Plačilo za delo v takšnih korporacijah ni zgolj plačilo stroška, temveč udeležba na razdelitvi dodane vrednosti.

Nenazadnje se družbena pravičnost dosega z davčno redistribucijo in orodji t. i. države blaginje in z uveljavljanjem razvojne strategije gospodarske rasti v korist vseh, ki se izraža v politikah na različnih področjih socialne države. OECD ugotavlja, da so države z več redistribucije bolj stabilne, hkrati pa ne rastejo počasneje. Države z najvišjim GDP/p so hkrati lahko tudi na vrhu lestvice držav blaginje (Norveška), ni pa nujno (ZDA). Visok družbeni proizvod ni niti vzrok niti pogoj državi blaginje³⁵.

Pomemben vzvod socialne pravičnosti je vsekakor tudi socialno partnerstvo, ki s krepitvijo pogajalske moči zaposlenih zmanjšuje siceršnja objektivna neskladja v družbeni moči med delom, kapitalom in oblastjo.

Razbijanje monopolov in davčnih oaz je način, s katerim država lahko bistveno prispeva k premagovanju dohodkovne in s tem družbene neenakosti. Pretakanje kapitala od monopolov in davčnih oaz v razvoj podjetništva in tehnološki napredek, bi močno podprlo gospodarsko rast, ki bi morala biti v korist vseh.

³⁵ OECD, Social and welfare issues <https://www.oecd.org/social/>

Človeka nevredne plače in prekarno (tudi suženjsko) delo, kot poglavitna dejavnika revščine, bi morale vlade in podjetja globalno obravnavati kot moralno nesprejemljivo, s sankcijami, ki to početje preprečujejo in akterje (največkrat multi nacionalke), kaznovati. To terja več globalnega sodelovanja na temelju enotne zavesti o etični in humani nesprejemljivosti početja, ki vodi do vse globljih razlik v bogastvu in s tem vse globlje družbene neenakosti.

4.4 Posodobitev tradicionalnega korporacijskega prava

Da bi dosegli preoblikovanje razmerja med lastniki in delavci, so nujne izboljšave pravne ureditve obstoječih poslovnih in drugih subjektov, kot so korporacije, zadruga, skladi, vzajemne družbe, socialna podjetja, nevladne organizacije, in oblik, kot npr. korporacije in zadruga zaposlenih, partnerstva dela in kapitala, ki jih navdihujejo tudi nekatera obstoječa tovrstna razmerja. Pomembno je tudi polno sodelovanje drugih deležnikov, ne le nosilcev kapitala, zaposlenih in države.

Država mora opredeliti pogoje, vzpodbude in oblike za možno prestrukturiranje obstoječih razmerij med lastniki in delavci ter uzakoniti nove korporacijske oblike/strukture, sestavljene iz menedžerjev in delavcev, kot članov/lastnikov podjetij.

Oblikovati je treba izvirne pravne rešitve v korporacijskem in delovnem pravu, ki omogočajo in spodbujajo novo ravnovesje pri upravljanju in razdelitvi dobička med lastniki in delavci (finančnimi investitorji in zaposlenimi). Odgovoriti je treba na temeljno družbeno-politično vprašanje sodobnega sveta, namreč, kako s posodobitvijo pravnih pravil (korporacijskih in delovnih) spremeniti družbeno-ekonomske odnose, ki so stoletja utemeljeni v misli starodavnega A. Smitha: "Trg je vrhunsko sredstvo za razrešitev razrednih neenakosti in privilegijev." Smithovo vizijo tržnega gospodarstva, z večino samozaposlenih v malih podjetjih in družinskih kmetijah (medsebojno odvisnih in zato celostnih in odgovornih, da bi preživeli), je očitno zasenčila že industrijska revolucija (in z njo povezani monopoli), še toliko bolj pa je zastarela v družbi znanja in digitalni dobi (Ellerman, 2017).

T. i. pred-razdelitveni pristop na ravni korporacije terja konceptualno dograjevanje korporacijske zakonodaje, kar zadeva korporacijske oblike (vključno s socialnimi in vzajemnimi), korporacijsko upravljanje (vključno s strukturno udeležbo), deležništvo in udeležbe zaposlenih na dobičku in v programih lastništva zaposlenih; npr. uvedba ESOP (employee share ownership plan) in drugih programov finančne participacije in delavskega delničarstva v zakonodajo na ravni EU in na nacionalni ravni ter posodobitev druge zakonodaje (npr. davčne), ki prispeva k premagovanju dohodkovnih neenakosti.

Ovrednotiti je treba obstoječe mehanizme za uravnavanje družbene neenakosti in preučiti možnosti njihovega širjenja in uvajanja novih, glede njihove sprejemljivosti med pomembnejšimi socialnimi deležniki: zaposlenimi, vodstvom, lastniki, organizacijami civilne družbe, poklicnimi združenji, sindikati ter političnimi strankami.

5 Pravna orodja s področij ekonomske demokracije, socialne ekonomije in družbene odgovornosti podjetij

5.1 Finančna participacija zaposlenih

Finančna udeležba zaposlenih je v EU že več kot 50 let sestavina **ekonomske** demokracije, ki jo nekatere države članice EU podpirajo z davčnimi spodbudami in raznovrstno zakonodajo. V državah članicah so velike razlike v pristopih, od različnih oblik lastništva delnic zaposlenih, do načrtov nakupa delnic in delitve dobička zaposlenim. Združeno kraljestvo in Francija v EU prednjačita s tem, da razvijata razne sheme finančne udeležbe zaposlenih in dajeta velikodušne davčne spodbude.

Številne študije kažejo prednosti lastništva delnic zaposlenih kot dejavnika poslovne stabilnosti na temelju dolgoročnih zavez delničarjev in zmanjšanega vpliva kratkoročnih usmeritev menedžerjev in delničarjev. Vendar EU ne obravnava finančne udeležbe zaposlenih kot sredstva za premagovanje dohodkovne neenakosti med ljudmi³⁶. Stanje načrtov nakupov delnic zaposlenih in drugih oblik finančne

³⁶ EU sistematično sledi EFP od leta 91 (Poročilo PEPPER I / 91; Poročilo PEPPER II / 97; Poročilo PEPPER III / 2006; Poročilo PEPPER IV / 2009), Resolucija Evropskega parlamenta (2014) o EFP itd..

udeležbe zaposlenih v Evropi od leta 2014 predstavljajo Lowitzsch, Jens in-Iraj Hashi (2014).³⁷

OECD je ugotovila, da družbe, ki uporabljajo modele delitve dobička zaposlenim, dosegajo večjo produktivnost kot primerljiva podjetja brez tega. To ima vsaj dva koristna učinka: zmanjšanje brezposelnosti in povečanje integracije zaposlenih v podjetje. Delitev dobička in podjetja v lasti zaposlenih povečujejo kakovost dela in zaposleni so premožnejši in srečnejši. To je očitno win-win stanje, saj se tudi donosnost poveča. Ta koncept očitno zmanjšuje neenakost (Blasi et al., 2020).

To pojasnjuje tudi primer WinCo, verige supermarketov, ki je v lasti zaposlenih po načrtu lastništva delnic (Rosen, 2018). Podobno je študija Lastništvo zaposlenih in ekonomsko blagostanje (NCEO, 2017) pokazala, da ima »lastništvo zaposlenih velik potencial za stabilizacijo zaposlenosti, ukoreninjenje produktivnega kapitala v skupnostih in povečanje premoženja in dohodkov družin zaposlenih.

V EU in Sloveniji bi morali spodbuditi razvoj v ZDA uveljavljenih shem lastništva delnic zaposlenih (ESOP); ovire so v regulatornih in davčnih razlikah med državami članicami EU. Cilj bi moral biti oblikovanje regulative EU, na področju finančne udeležbe zaposlenih in za odstranjevanje čezmejnih ovir (npr. direktiva EU o finančni udeležbi zaposlenih).

V Sloveniji je stanje glede delavskega lastništva in delavske udeležbe na dobičku, z izjemo nekaj svetlih izjem, (Domel) klavrno. Iz Registra razberemo le nekaj desetih pretežno manjših podjetij, ki delijo dobiček delavcem od leta 2008³⁸. Država bi morala davčno in sistemsko spodbuditi gospodarske družbe za uveljavitev različnih oblik in modelov finančne udeležbe zaposlenih, vključno z delavskimi zadrugami, programi delavskega delničarstva (npr. ESOP) ter drugih najboljših rešitev opolnomočenja ljudi za premagovanje nesprejemljive dohodkovne neenakosti. Uveljaviti je treba vsaj naslednje dopolnitve zakonodaje:

³⁷Spodbujanje lastništva zaposlenih: Meduniverzitetni center za Generalni direktorat Evropske komisije za trženje (končno poročilo).

³⁸ OPSI, Register o udeležbi delavcev pri dobičku, <https://podatki.gov.si/dataset/register-o-udelezbi-delavcev-pri-dobicku>.

- prenavo zakona, ki ureja udeležbo delavcev pri dobičku (ZUDD)³⁹, z uveljavitvijo obvezne udeležbe zaposlenih, če se dobiček deli in odpravo omejitev za davčne spodbude podjetjem za udeležbo zaposlenih pri dobičku;
- potrebna je enotna pravna ureditev finančnih programov organiziranja delničarstva zaposlenih (načrti delavskega delničarstva, po vzoru ESOP) in davčne spodbude dolgoročnim oblikam delavskega lastništva.
- v postopkih finančne reorganizacije bi moral zakon urediti pogoje in postopek odkupa podjetja od zaposlenih (dopolnitev ZFPPIPP⁴⁰). Z ureditvijo delavskih zadrug je potrebno dopolniti zadružno zakonodajo (ZZ⁴¹)

5.2 Strukturna participacija

Ekonomska demokracija so tudi različni pristopi in oblike soudeležbe delavcev pri upravljanju korporacij (strukturna participacija, industrijska demokracija), kjer so prav tako zelo različni pristopi in rezultati po vsej EU. Teorija (Müller-Jentsch, 2008) trdi, da lahko soodločanje prispeva k pozitivnemu ravnovesju učinkovitosti in interesov, saj lahko ustvarja zaupanje, lojalnost in motivacijo med zaposlenimi namesto nezaupanja, mobinga.

Iz delovne teorije lastnine in teorije človekovih pravic, posebej iz pravice do uživanja sadov svojega dela (Ellerman, 2017), izhaja razumevanje človeškega dela kot odgovornega in tveganege dejavnika proizvodnje in s tem kot temelja soupravljanja in soudeležbe na poslovnih rezultatih (Bohinc 2016, 2017 in 2010).

Različne oblike t. i. strukturne participacije kot so: kolektivna pogajanja, socialni dialog, sveti delavcev, skupno upravljanje, predstavništvo zaposlenih v upravah in nadzornih svetih, pomeni zagotavljanje moči ljudem za premagovanje dohodkovne neenakosti.

³⁹ Zakon o udeležbi delavcev pri dobičku (Uradni list RS, št. 25/08),

⁴⁰ Zakon o finančnem poslovanju, postopkih zaradi insolventnosti in prisilnem prenehanju (Uradni list RS, št. 176/21 – uradno prečiščeno besedilo, 178/21 – popr. in 196/21 – odl. US),

⁴¹ Zakon o zadrugah (Uradni list RS, št. 97/09 – uradno prečiščeno besedilo in 121/21),

Na področju strukturne participacije so v EU velike razlike. V 12. od 27. držav EU ni pravnega okvira za zastopanje zaposlenih v upravnih odborih, torej zaposleni ne morejo voliti ali imenovati predstavnikov v organe strateškega odločanja podjetij. Da bi dosegli strukturno udeležbo (industrijska demokracija), zaposleni uveljavljajo svoje pravice z organiziranjem v sindikatih ali delavskih organizacijah, čeprav danes sindikate in sindikaliste preganjajo z različnimi zakoni, npr. v Veliki Britaniji in ZDA (Encyclopaedia Britannica, 2021). V ostalih članicah so različne zakonske ureditve strukturne participacije. EU žal soupravljanja zaposlenih ne uvršča med vzvode opolnomočenja ljudi za premagovanje dohodkovnih neenakosti.

Korporativnega upravljanja na temelju kapitala in dela slovenska zakonodaja ne ureja celovito, ampak ločeno v različnih zakonih (ZGD-1⁴², ZSDU⁴³), ki medsebojno nista dovolj komplementarna. Tudi nobeden izmed kodeksov korporativnega upravljanja ne ureja vprašanj sodelovanja delavcev pri upravljanju oz. na splošno delavskega soupravljanja, čeprav je ustavno in zakonsko predpisan obvezen del korporativnega upravljanja. Obstajajo posebni kodeksi za upravljanje iz kapitala in kodeks za upravljanje iz dela. Premagati je torej treba vprašanje, zakaj se delovni in kapitalski temelj korporativnega upravljanja, tudi na ravni normativnega urejanja, ne povežeta v pravilih, ki zagotavljajo ustvarjalno sodelovanje, kar je predpogoj učinkovitosti in legitimnosti.

V Sloveniji je napačil čas za temeljito prenovu ZSDU, predvsem določb, za katere so izkušnje in stroka že večkrat potrdile, da preprečujejo učinkovitejšo uresničevanje ustavne pravice delavcev, da sodelujejo pri upravljanju gospodarskih družb. Navajamo le nekaj predlogov:

- ZSDU ali ZGD-1 mora določiti omejitve pasivne volilne pravice za predstavnike delavcev v nadzornem svetu, in sicer tako da osebe, ki po določilih ZSDU nimajo pasivne volilne pravice za svet delavcev (vodilno

⁴² Zakon o gospodarskih družbah (Uradni list RS, št. 65/09 – uradno prečiščeno besedilo, 33/11, 91/11, 32/12, 57/12, 44/13 – odl. US, 82/13, 55/15, 15/17, 22/19 – ZPosS, 158/20 – ZIntPK-C in 18/21),

⁴³ Zakon o sodelovanju delavcev pri upravljanju (uradno prečiščeno besedilo) (Uradni list RS, št. 42/07) ZSDU v pravni red Republike Slovenije prenaša: Direktivo 2002/14/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 11. marca 2002 o določitvi splošnega okvira za obveščanje in posvetovanje z delavci v Evropski skupnosti (UL L, št. 80, z dne 23. 3. 2002, str. 29); Direktivo Sveta 2001/23/ES z dne 12. marca 2001 o približevanju zakonodaje držav članic v povezavi z ohranjanjem pravic delavcev v primeru prenosa podjetij, obratov ali delov podjetij ali obratov (UL L, št. 82, z dne 22. 3. 2001, str. 16); Direktivo 94/45/ES Sveta z dne 22. septembra 1994 o ustanovitvi Evropskega sveta delavcev ali uvedbi postopka obveščanja in posvetovanja z delavci v družbah ali povezanih družbah na območju Skupnosti (UL L, št. 254, z dne 30. 9. 1994, str. 64) (v nadaljnjem besedilu: Direktiva 94/45/ES).

osebje in njihovi družinski člani), načelno tudi ne morejo biti izvoljeni za predstavnike delavcev v nadzornem svetu.

- ZSDU ali ZGD-1 mora določiti zagotavljanje ustreznih materialnih in drugih pogojev za delo delavskih predstavnikov v nadzornem svetu, podobno kot jih zagotavlja članom svetov delavcev (npr. čas za priprave na seje, možnosti in ustrezno število prostih delovnih dni za izobraževanje, možnosti koriščenja zunanje strokovne pomoči itn.), ter na smiselno enak način urediti delovnopravno imuniteto.
- ZSDU mora eksplicitno določiti, da je delavski direktor obvezen, če so izpolnjeni zakonski pogoji glede števila zaposlenih, ne pa da je imenovanje delavskega (izvršnega) direktorja odvisno od tega, ali svet delavcev takšen predlog poda ali ne. ZSDU mora eksplicitno določiti, da je delavski direktor obvezen tudi pri enočlanski upravi, kar zdaj ni izrecno določeno in povzroča različne razlage.
- ZSDU mora uzakoniti prepoved hkratnega opravljanja funkcij, katerih interesi in dolžnosti so si v nasprotju in te funkcije tudi določiti (nasprotja interesov v razmerju med participacijskimi in sindikalnimi funkcijami, med funkcijami v svetu delavcev ter organih vodenja in nadzora, pa tudi preostalega izvršilnega, direktorskega) osebja.
- Predmet (participacijskega) dogovora mora biti tudi podrobnejša ureditev uresničevanja pravic, ki jih določa že zakon (npr. individualnih participacijskih pravic iz 88. člena ZSDU), ter druga vprašanja, za katera je z zakonom tako določeno (npr. obseg finančnih sredstev po 65. členu ZSDU).
- -Pravna sredstva za uveljavitev določb ZSDU, za primer kršitve pravic sveta delavcev s strani delodajalca, bi bilo treba pregledno urediti v posodobljenem ZSDU. To velja za vsa relevantna področja sodnega in upravnega varstva pa tudi za arbitražni postopek.

5.3 Socialna ekonomija, socialno podjetništvo

Subjekti socialne ekonomije⁴⁴ (zadruge, vzajemne družbe, neprofitna združenja, fundacije, dobrodelne organizacije in socialna podjetja), lahko pomembno prispevajo k premagovanju problema dohodkovne neenakosti in pomanjkanja družbene odgovornosti. Poseben pomen znotraj socialne ekonomije ima socialno podjetništvo, ki ga v EU spodbuja vrsta dokumentov.⁴⁵

Ko socialna podjetja postanejo manj usmerjena v člane, odprejo svoje članstvo množici deležnikov in začnejo izrecno zasledovati cilje splošnega interesa, nastaja socialno in solidarnostno gospodarstvo. To pomeni, da je treba upoštevati poleg kapitalističnega interesa tudi splošni in vzajemni interes (tj. vzajemni interes kapitala in družbe) (Defourny in Nyssens, 2017).

Osrednja razlika med klasičnimi in socialnimi podjetji je v namenu ustanovitve socialnega podjetja. Socialno podjetje se ne ustanavlja z namenom pridobivanja dobička, ampak z namenom trajnega opravljanja dejavnosti, ki ima pozitivne družbene učinke, v skladu z načeli socialnega podjetništva, to so nepridobitnost, enakopravnost članstva in prostovoljnost. Načelo nepridobitnosti določa, da socialno podjetje premoženje in presežke prihodkov nad odhodki vlaga nazaj v lastno dejavnost. Načelo enakopravnosti članstva določa, da posamezni ustanovitelj ali lastnik pri odločanju nima prevladujočega vpliva, in da odločitve sprejemajo vsi deležniki podjetja, in sicer po načelu en član, en glas. Načelo prostovoljnosti pa določa, da se v delovanje socialnega podjetja prostovoljno vključujejo vsi deležniki, to so člani, zaposleni, prostovoljci in drugi. Socialna podjetja imajo različne pravne oblike in različne dejavnosti, od kmetijstva in bančništva do invalidskih delavnic. Primarni cilj socialnih podjetij je služiti članom in ne le dosežati donosnosti naložbe,

⁴⁴ Evropska socialna ekonomija zagotavlja: več kot 13,6 milijona plačanih delovnih mest v Evropi, to je približno 6,3 % delovno aktivnega prebivalstva v EU-28, delovno silo z več kot 19,1 milijona zaposlenimi, vključno s plačanimi in neplačanimi delovnimi mesti, več kot 82,8 milijona prostovoljcev, kar je 5,5 milijona delavcev s polnim delovnim časom, več kot 232 milijonov članov zadrug, vzajemnih družb in podobnih subjektov, več kot 2,8 milijona subjektov in podjetij. Deleži se med državami članicami EU razlikujejo. V državah, kot so Belgija, Italija, Luksemburg, Francija in Nizozemska, je v socialni ekonomiji zaposlenih 9–10 % delovno aktivnega prebivalstva.

⁴⁵ Resolucija 2012 o pobudi za socialno podjetništvo – ustvarjanje ekosistema za spodbujanje socialnih podjetij kot ključnih akterjev socialnega podjetništva in socialnih inovacij, Resolucija 2015 o socialnem podjetništvu in socialnih inovacijah za preprečevanje brezposelnosti, Sklepi Sveta 2015 o spodbujanju socialnega gospodarstva kot ključnega gonila gospodarskega in socialnega razvoja v EU, Sporočilo Komisije 2011 o pobudi za socialno podjetništvo – ustvarjanje ekosistema za spodbujanje socialnih podjetij kot ključnih akterjev socialnega podjetništva in socialnih inovacij, Poročilo Komisije za socialno podjetništvo (GECEs) 2016 o prihodnosti socialnih podjetij in socialne ekonomije, Resolucija 2013 s priporočili Komisiji o statutu evropske vzajemne družbe.

kot to počnejo tradicionalne korporacije. Člani delujejo v skladu z načelom solidarnosti in vzajemnosti ter svoje podjetje vodijo po načelu en človek en glas.

Tradicionalna korporacijska zakonodaja tem načelom ni kos, saj izhaja iz povsem drugih načel, kot npr. ena delnica en glas, maksimiranje dobička, zaposleni kot najema delovna sila, ne pa člani podjetja. Socialna podjetja se soočajo z neupoštevanjem njihovih posebnosti, ki so nezdružljive s tradicionalnimi oblikami gospodarskih (kapitalskih) podjetij (nepridobitna, solidarnostna, članska narava).

Socialno podjetje, ki ga priporoča EU, temelji na konceptu lastninskih pravic in napačno sledi načelu, da socialno podjetje ni posebna pravna oblika, da lahko deluje z uporabo katere koli pravne oblike (tudi kapitalske družbe), ki je na voljo v zakonodaji. To povzroča navzkrižje tradicionalnih korporativnih načel z (omenjenimi) načeli, na katerih temeljijo socialna podjetja. To povzroča konflikt, ki ga je mogoče rešiti na dva načina:

- z zakonom urediti socialno podjetje kot pravno osebo *sui generis*, s čimer se določi pravna struktura socialnega podjetja kot posebne vrste gospodarske družbe, ali;
- uvesti koncept nelastništva v socialno podjetje, spet kot *sui generis* pravno osebo, z določitvijo pravne strukture članskega podjetja kot posebne članske pravne oblike gospodarske družbe.

V Sloveniji moramo zakonsko urediti člansko podjetje, torej posebno pravno obliko podjetja zaposlenih in izboljšati zakonsko ureditev drugih pravnih oblik podjetij v lasti zaposlenih, kot so delavska podjetja, delavske zadruge, vzajemne družbe, socialna podjetja itd.

5.4 Družbena odgovornost korporacij

Družbena odgovornost korporacij (DOP) bi lahko pomembno prispevala k premagovanju družbene neenakosti; ureja jo vrsta mednarodnih in EU aktov⁴⁶.

⁴⁶ Globalni dogovor Organizacije združenih narodov (OZN) in Pravila o odgovornosti nadnacionalnih družb in drugih podjetij v zvezi s človekovimi pravicami, ki so jih Združeni narodi sprejeli decembra 2003 (OZN), Tristranska deklaracija o načelih večnacionalnih podjetij in socialne politike Mednarodne organizacije dela (MOD), Smernice

Sporočilo EU 2011 opredeljuje družbeno odgovornost podjetij kot odgovornost podjetij za njihove učinke na družbo. Podjetja bi morala imeti vzpostavljen postopek za vključevanje socialnih in okolijskih vprašanj v svoje poslovanje in strategijo. Vendar korporacijske zakonodaje v državah EU ne določajo družbene odgovornosti podjetij, kot odgovornost podjetij, niti kot dolžnosti njihovih direktorjev. Uresničevanje družbene odgovornosti podjetij, merjeno s prispevkom k doseganju gospodarskih, socialnih in okolijskih ciljev EU, je slabo.

Prevladujoča ureditev v svetu je, da družbeno odgovornost podjetij ni pravno zavezujoča in ni vključena v korporacijsko in delovno zakonodajo na ravni EU in držav članic. Izvajanje se med državami po svetu, vključno z EU, močno razlikuje. Zaradi svoje prostovoljne zasnove je družbeno odgovornost sicer močno politično promovirana, izostala pa je njena pravna uveljavitev (z redkimi izjemami), z obveznimi pravnimi pravili.

Raziskave korporativne družbene odgovornosti temeljijo na osnovnem paradoksu med liberalnim pristopom prostovoljnega sprejemanja družbene odgovornosti in nasprotno, pravno zavezujočim pravilom korporativne odgovornosti. Razprava o pravnih orodjih za večjo korporacijsko družbeno odgovornost ni prinesla odločilnih premikov. Kompromis med zagovorniki prostovoljnega in pravno zavezujočega koncepta družbene odgovornosti je pripeljal do t. i. izjave o upravljanju podjetij (Direktiva 200/46 / ES) in nefinančnega poročanja (Direktiva 2014/95 / EU in Direktivo 2013/34 / EU). Namen izjave o upravljanju družbe je zagotoviti pregleden, učinkovit in enostaven sistem upravljanja podjetij ter poročanja o družbeno odgovornem ravnanju, kar naj bi spodbujalo vlagatelje, zaposlene in splošno javnost. Učinki, žal, ne prispevajo veliko k večji družbeni odgovornosti in tudi ne bistveno k premagovanju družbene neenakosti.

OECD za večnacionalna podjetja, Zelena knjiga Komisije EU o spodbujanju evropskega okvira za družbeno odgovornost gospodarskih družb (KOM(2001)0366), ki je bila naknadno vključena v Belo knjigo v zvezi z družbeno odgovornostjo gospodarskih družb: prispevek podjetij k razvoju, KOM(2002)0347, Resolucija Evropskega parlamenta z dne 25. novembra 2010 o družbeni odgovornosti gospodarskih družb v mednarodnih trgovinskih sporazumih (2009/2201(INI)), SPOROČILO EU 2011 (prenovljena strategija) opredeljuje družbeno odgovornost podjetij kot odgovornost podjetij za njihove učinke na družbo, Usmerjevalni standard ISO 26000 o družbeni odgovornosti.

Položaj je enak v Sloveniji⁴⁷; ZGD-1 določa, da mora član organa vodenja ali nadzora pri opravljanju svojih nalog ravnati v dobro (gospodarske) družbe, ne pa tudi v dobro drugih deležnikov, npr. zaposlenih ali lokalne in družbene skupnosti ter partnerjev. Potrebna je torej dopolnitev korporacijske zakonodaje (ZGD-1, ZFPPIPP) z opredelitvijo korporativne družbene odgovornosti, kot dolžnosti in (odškodninske) odgovornosti organov vodenja in nadzora, tudi za zadovoljevanje interesov deležnikov, kot so zaposleni, partnerji in širša skupnost in spoštovanje kriterijev trajnostnega razvoja.

6 Sklep

Sedanji neoliberalni kapitalistični ekonomski model ne koristi vsem ljudem; vse več prihodkov gre kapitalu v obliki rent, medtem ko plače stagnirajo, revščina pa se povečuje. Profitne stopnje so višje kot stopnje povečanja plač in celo kot rast BDP.

Najnižje stopnje dohodkovne neenakosti med državami članicami EU, imajo Češka (22,8 %), Slovenija (23,9 %) in Slovaška (24,0 %). Stopnja tveganja revščine v Sloveniji (12,4 %) je nizka, če se primerjamo z državami v EU. Kljub nizkim stopnjam dohodkovne neenakosti in revščine v Sloveniji, to ne pomeni, da se Slovenija lahko izogne ukrepom in spodbudam na področjih socialne politike, socialne ekonomije, ekonomske demokracije in korporativne družbene odgovornosti.

Med spodbudami za premagovanje neenakosti v EU ni pred-razdelitvenih ukrepov; politika EU za premagovanje dohodkovne neenakosti je tudi sicer šibka in neučinkovita in se večinoma nanaša na posledice (revščina, izključenost), ne pa na odpravljanje vzrokov dohodkovne neenakosti.

Pred-razdeljevalne spodbude na področjih, kot so finančna in strukturna participacija, socialna ekonomija, družbena odgovornost podjetij v Sloveniji, žal, ostajajo obrobne pomena.

⁴⁷ Slovenija je ena izmed redkih držav članic EU, ki kljub priporočilom EU nimajo državnega programa družbene odgovornosti.

Prilagoditev globalnega ekonomskega sistema mora temeljiti na pojmovanju človeškega dela kot samostojnega produkcijskega tvorca, ter v njegovem postopnem vključevanju kot samostojnega pravnega temelja upravljanja in prilaščanja. Zato je treba v tej funkciji dopolniti korporacijsko zakonodajo.

Razvojni model vključujoče gospodarske rasti (gospodarska rast v korist vseh) je *condicio sine qua non* za izgradnjo močnih temeljev države blaginje, torej zagotavljanja višjih delovnih, socialnih in kulturnih standardov življenja ljudi; model temelji na uravnoteženi rasti dobičkov z rastjo stroškov dela ter na poudarjenem pred-razdelitvenem pristopu.

Država bi morala oblikovati sistemski in davčni mehanizem za t. i. pred-distribucijo dohodka, ustvarjenega v podjetjih z uzakonitvijo različnih oblik delavskega delničarstva, in delavske udeležbe na dobičku (*profit sharing*) ter s krepitevijo socialne ekonomije in družbene odgovornosti podjetij.

OECD ugotavlja, da so države z več redistribucije bolj stabilne, hkrati pa ne rastejo počasneje.

Da bi dosegli preoblikovanje razmerja med lastniki in delavci, so nujne izboljšave pravne ureditve obstoječih poslovnih in drugih subjektov, kot so korporacije, zadruge, skladi, vzajemne družbe, socialna podjetja, nevladne organizacije in oblik, kot npr. korporacije in zadruge zaposlenih, partnerstva dela in kapitala.

V Sloveniji bi morali davčno in sistemsko spodbuditi gospodarske družbe za uveljavitev različnih oblik in modelov finančne udeležbe zaposlenih, vključno z delavskimi zadrugami, programi delavskega delničarstva (npr. ESOP) odkupa podjetja od zaposlenih kot najboljših rešitev opolnomočenja ljudi za premagovanje dohodkovne neenakosti.

Nujna je temeljita prenova ZSDU, predvsem določb, za katere so izkušnje in stroka že večkrat potrdile, da preprečujejo učinkovitejšo uresničevanje ustavne pravice delavcev, da sodelujejo pri upravljanju gospodarskih družb.

Zakonsko je treba urediti socialno podjetje kot pravno osebo *sui generis* oz. kot člansko podjetje.

Dopolnjena korporacijska zakonodaja (ZGD-1, ZFPPIPP) mora določiti korporativno družbeno odgovornost kot dolžnost in odgovornosti organov vodenja in nadzora, tudi do deležnikov.

Pravni viri

- Agenda OZN za trajnostni razvoj 2030. Pridobljeno na Akcijski načrt EU za človekove pravice in demokracijo za obdobje 2015–2019 »Ohranjanje človekovih pravic v središču programov EU«; Evropska komisija; 2015. Pridobljeno na <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=celex:52015JC0016>
- Bela knjiga EU v zvezi z družbeno odgovornostjo gospodarskih družb: prispevek podjetij k razvoju, KOM(2002)0347
- Cilji trajnostnega razvoja Agende ZN 2030, 25. september 2015 <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>
- Credit Suisse Global Wealth Report 2021. Pridobljeno na <https://www.marketscreener.com/quote/stock/CREDIT-SUISSE-GROUP-AG-9364979/news/Credit-Suisse-Global-Wealth-Report-2021-35665816/>
- Eurostat, Statistic Explained, Living conditions in Europe - income distribution and income inequality. Pridobljeno na https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Living_conditions_in_Europe_
- Evropska statistika o dohodku in življenjskih pogojih v EU (EU-SILCA) [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_statistics_on_income_and_living_conditions_\(EUSILC\)_met
hodology__Europe_2020_target_on_poverty_and_social_exclusion](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_statistics_on_income_and_living_conditions_(EUSILC)_methodology__Europe_2020_target_on_poverty_and_social_exclusion)
- Evropski steber socialnih pravic. Pridobljeno na [https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-
rights/european-pillar-social-rights-20-principles_sl](https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_sl),
- Globalni dogovor Organizacije združenih narodov (OZN) <https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/9146>
<https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>
- NCEO. (2017). Employee Ownership and Economic Well-Being. NCEO: National Center for Employee ownership. Available on January 17, 2021 at: content/uploads/2017/05/employee_ownership_and_economic_wellbeing_2017.pdf.
- Nacionalni akcijski načrt Slovenije in zaveza za izvajanje smernic OZN za spoštovanje človekovih pravic v gospodarstvu
- OECD (2022), Income inequality (indicator). doi: 10.1787/459aa7f1-en
- OECD, Letno poročilo generalnega sekretarja za l. 2015
- OECD, Social and welfare issues <https://www.oecd.org/social/>
- Oxfam International, Inequality <https://www.oxfam.org/en/tags/inequality>
- Pravila o odgovornosti nadnacionalnih družb in drugih podjetij v zvezi s človekovimi pravicami, OZN decembra 2003
- Resolucija Evropskega parlamenta z dne 25. novembra 2010 o družbeni odgovornosti gospodarskih družb v mednarodnih trgovinskih sporazumih (2009/2201(INI), SPOROČILO EU 2011 (prenovljena strategija)
- Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2021-2030, predlog
- Smernice OECD za večnacionalna podjetja,
- Smernice OZN za spoštovanje človekovih pravic v gospodarstvu (Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations Protect, Respect Remedy Framework)

- Strategija Evropa 2020. Pridobljeno na https://www.stopbirokraciji.gov.si/fileadmin/user_upload/mju/Boljsi_predpisi/Publikacije/STRATEGIJA_EUROPA_2020_brez_ZUP_Q.pdf
- SURS, Kazalniki dohodka, revščine in socialne izključenosti, Slovenija, 2020 <https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/9624>
- SURS, Revščina v Sloveniji, Tematski informativni pregled v okviru evropskega semestra socialna vključenost ; https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/european-semester-thematic-factsheet-addressing-inequalities_sl.pdf
- The European Pillar of Social Rights Action Plan.
- Tristranska deklaracija o načelih večnacionalnih podjetij in socialne politike Mednarodne organizacije dela (MOD)
- Usmerjevalni standard ISO 26000 o družbeni odgovornosti;
- Zakon o finančnem poslovanju, postopkih zaradi insolventnosti in prisilnem prenehanju (Uradni list RS, št. 176/21 – uradno prečiščeno besedilo, 178/21 – popr. in 196/21 – odl. US)
- Zakon o gospodarskih družbah (Uradni list RS, št. 65/09 – uradno prečiščeno besedilo, 33/11, 91/11, 32/12, 57/12, 44/13 – odl. US, 82/13, 55/15, 15/17, 22/19 –
- Zakon o socialnem varstvu (Uradni list RS, št. 3/07 – uradno prečiščeno besedilo, 23/07 – popr., 41/07 – popr., 61/10 – ZSVarPre, 62/10 – ZUPJS, 57/12, 39/16, 52/16 -ZPPreb-1, 15/17 – DZ, 29/17, 54/17, 21/18 – ZNOrg, 31/18 – ZOA-A, 28/19, 189/20 -ZFRO in 196/21 – ZDOsk)
- Zakon o sodelovanju delavcev pri upravljanju (uradno prečiščeno besedilo) (Uradni list RS, št. 42/07)
- Zakon o udeležbi delavcev pri dobičku (Uradni list RS, št. 25/08)
- Zakon o zadrugah (Uradni list RS, št. 97/09 – uradno prečiščeno besedilo in 121/21)
- Zelena knjiga Komisije EU o spodbujanju evropskega okvira za družbeno odgovornost gospodarskih družb (KOM(2001)0366)
- ZPosS, 158/20 – ZIntPK-C in 18/21)

Literatura

- Blasi, J., Kruse, D. L. in Conway, M. (28. 6. 2020). Profit-Sharing and Employee-Owned Businesses Make Employees Happier. *CareerMinds*. Pridobljeno na <https://blog.careerminds.com/community/profit-sharing-and-employee-owned-businesses-make-employees-happier>
- Bohinc, R. (2010). *Comparative corporate governance, corporate legislation and theory*. 1st ed. Koper: Faculty of Management.
- Bohinc, R. (2016). *Družbena odgovornost*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Bohinc, R. (2017). *Corporations and Partnerships* (International encyclopedia of laws). Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer.
- Defourny, J. in Nyssens, M. (2017). Fundamentals for an International Typology of Social Enterprise Models. *Voluntas*, 28, 2469–2497.
- Ellenman, D. (2017). On the Labor Theory of Property: Is the Problem Distribution or Predistribution? Challenge. *The Magazine of Economic Affairs*, 60(2), 171–188.
- Encyclopaedia Britannica. (2021). Trade union labour organization. The Editors of Encyclopaedia Britannica. Pridobljeno na <https://www.britannica.com/topic/work-economics>.
- Gostiša M. (2017). *Ekonomska demokracija 21. stoletja*. Kranj: ŠCID.
- Lowitzsch, J. in Iraj, H. (2014). *The Promotion of Employee Ownership and Participation*. Project Report. European Union, Brussels. Pridobljeno na: <http://eprints.staffs.ac.uk/2616/>.
- Milanović, B. (2016). *Global inequality: A New Approach for the Age of Globalization*. Harvard University Press.
- Müller-Jentsch, W. (2008). *Arbeit und Bürgerstatus. Studien zur sozialen und industriellen Demokratie*. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften.
- Piketty, T. (2013). *Capital in the Twenty-First Century*. Paris School of Economics.

Rosen, C. (2018). Employee Ownership a Win-Win for Workers and Companies. *Inequality.org: Research & Commentary*. Pridobljeno na <https://inequality.org/research/employee-ownership-win-win-workers-companies/>.

